СИСТЕМА ОРГАНІВ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПОНЯТТЯ, СКЛАД ТА ВНУТРІШНЯ БУДОВА

СТРИЖАК Євгеній Юрійович - керуючий партнер Адвокатського об'єднання «Євгеній Стрижак та партнери», м. Дніпро
ORCID: 0000-0002-3253-6761
УДК 342.951:347.965(477)
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.4.80

У статті обґрунтовано, що сукупність органів адвокатського самоврядування є системою у власному розумінні слова, а не лише термінологічно зручним позначенням переліку передбачених законом органів. Із застосуванням наукового інструментарію теорії систем послідовно перевірено відповідність цієї сукупності загальновизнаним ознакам системи – цілісності, упорядкованості, ієрархічності, структурності, взаємодії із зовнішнім середовищем, наявності єдиної мети та самовизначеності – і показано, що кожній із них досліджувана сукупність відповідає. Водночас застережено проти поширеної методологічної вади, за якої аналіз системи зводиться до опису її суб'єктного складу, тоді як підсистеми, зв'язки та мета залишаються поза увагою.

Установлено, що система органів адвокатського самоврядування не є автономним утворенням, а становить підсистему системи вищого порядку – системи адвокатури, унаслідок чого мета її функціонування є похідною від мети останньої й не може визначатися самостійно. На цій підставі запропоновано авторське визначення системи органів адвокатського самоврядування. Розмежовано поняття «система органів адвокатського самоврядування» у вузькому значенні, що охоплює лише передбачені законом органи, і «система суб'єктів адвокатського самоврядування» у широкому значенні, яке додатково охоплює Національну асоціацію адвокатів України та самих адвокатів; показано, що для дослідження актів визначальним є вузьке поняття, тоді як асоціація становить організаційну основу функціонування системи.

Виявлено термінологічну неузгодженість статті 46 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: частина перша відносить до організаційних форм самоврядування лише чотири представницькі утворення, тоді як частина друга здійснює самоврядування через ширше коло органів, додаючи кваліфікаційно-дисциплінарні та контрольно-ревізійні. Аргументовано, що термін «органи адвокатського самоврядування» доцільно вживати в обсязі частини другої статті 46. Складові компоненти системи класифіковано за двома взаємодоповнюваними критеріями – територіального рівня та функціонального призначення – і показано, що розмежування органів самоврядування та забезпечувальних утворень при асоціації має практичне значення, оскільки дає змогу відокремити суб'єктів, наділених владними управлінськими повноваженнями, від тих, які самоврядного владарювання не здійснюють.

Ключові слова: система органів адвокатського самоврядування, теорія систем, підсистема адвокатури, Національна асоціація адвокатів України, організаційні форми самоврядування, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії, ревізійні комісії, владні управлінські повноваження, акти органів самоврядування, адвокатура.

Постановка проблеми

Установлення того, що адвокатське самоврядування є інституційною основою ухвалення актів його органів, з необхідністю ставить наступне питання – про суб'єктів, які ці акти ухвалюють. Акти виходять не від самоврядування як абстрактно-

го інституту, а від конкретних органів, кожен з яких наділений власною компетенцією, а тому кваліфікація таких актів неможлива без попереднього з'ясування будови сукупності відповідних органів, її складу та внутрішніх зв'язків. Правовий режим акта визначається не лише його змістом, а й місцем органу, що його ухвалив, у структурі самоврядування: від того, чи є цей орган представницьким, кваліфікаційно-дисциплінарним або контрольно-ревізійним, залежать і характер ухвалюваного акта, і коло його адресатів.

Проблема ускладнюється тим, що в науковій і навчальній літературі сукупність органів адвокатського самоврядування традиційно іменують «системою», проте, як слушно зауважує С. О. Веснін, здебільшого йдеться лише про суб'єктів – компонентів системи, тоді як інші її складові та характеристики залишаються поза увагою, що з методологічного погляду є помилковим [1, с. 65–66]. Поняття системи органів адвокатського самоврядування потребує, отже, не декларативного, а обґрунтованого вживання – із перевіркою відповідної сукупності органів на відповідність науково встановленим ознакам системи. Без такої перевірки термін «система» залишається метафорою, яка нічого не додає до простого переліку органів і не здатна виконувати пояснювальну функцію щодо ухвалюваних ними актів.

Додаткової гостроти проблемі надає неузгодженість самого законодавчого регулювання. Стаття 46 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у частині першій відносить до організаційних форм адвокатського самоврядування чотири представницькі за характером утворення, тоді як частина друга тієї самої статті визначає, що самоврядування здійснюється через діяльність помітно ширшого кола органів. Ця розбіжність не є суто редакційною: вона свідчить про відсутність єдиного законодавчого критерію виокремлення органів самоврядування, а отже – про невизначеність самих меж системи, будову якої належить дослідити.

Огляд останніх досліджень та публікацій

Проблематика системи органів адвокатського самоврядування розроблялася у вітчизняній доктрині за кількома відносно самостійними напрямами. Найпослідовніше системний підхід до цієї сукупності органів застосував С. О. Веснін [1], який запропонував розглядати теорію систем як своєрідний алгоритм аналізу, що вимагає враховувати не лише суб'єктний склад, а й підсистеми, зв'язки та мету [1, с. 68], і визначив систему через її структуру – сукупність необхідних і достатніх для досягнення цілей зв'язків між компонентами [1, с. 20–21]. Двопідсистемну модель, за якою система суб'єктів адвокатського самоврядування складається з підсистеми органів самоврядування та підсистеми Національної асоціації адвокатів України з утвореннями при ній, обґрунтував С. В. Вилков [2, с. 179–180]. Ширше розуміння системи, з включенням до неї не лише органів, а й самих адвокатів, обстоює С. О. Іваницький [3, с. 483], тоді як Н. М. Бакаянова, спираючись на положення Статуту Національної асоціації адвокатів України, зауважує, що з нього не випливає розгляд асоціації як складової системи самоврядування [4, с. 299].

Правовий статус Національної асоціації адвокатів України як самостійний предмет дослідила О. О. Каденко [5], запропонувавши класифікацію утворень асоціації за організаційною формою, способом нормативного визначення, функціональним призначенням і належністю до її структури, а також виокремивши загальні та специфічні ознаки правового статусу асоціації [5, с. 8–9]. Визначення системи адвокатського самоврядування як структурної організації національних та регіональних органів, створених адвокатами на основі законодавства, запропонував М. М. Бойко [6, с. 66–67]; самі ж органи самоврядування як організації саморегулівних професій охарактеризувала Г. В. Медвідчук [7]. Методологічним підґрунтям аналізу слугують загальнотеоретичні розробки категорії «система»: засади теорії правових систем узагальнено у праці за редакцією О. В. Зайчука та Н. М. Оніщенко [8], систему адміністративного права як цілісне утво-

рення досліджував Р. С. Мельник [9], системні властивості окремих адміністративно-правових явищ – Ю. В. Пирожкова [10] та В. В. Юровська [11], філософське розуміння системи в адміністративно-правовому контексті – С. В. Шахов [12]; загальні ознаки системи узагальнено К. О. Сорокою [13] та І. В. Чеховською [14].

Попри значну кількість напрацювань, наявні дослідження мають спільну особливість: систему органів адвокатського самоврядування в них описано або через перелік її елементів, або через статус Національної асоціації адвокатів України, проте не як передумову кваліфікації актів, ухвалюваних цими органами. Питання про те, як будова системи, характер зв'язків між її компонентами та функціональна належність конкретного органу впливають на правовий режим ухвалюваного ним акта, не порушувалося. Саме ця прогалина зумовлює потребу в дослідженні, у якому системний аналіз здійснюється не заради самого себе, а як необхідна передумова подальшої кваліфікації актів.

Метою статті є обґрунтування системного характеру сукупності органів адвокатського самоврядування, визначення поняття системи цих органів, установлення її складу та внутрішньої будови, а також класифікація її складових компонентів як передумова дослідження владних управлінських повноважень, реалізація яких утілюється в актах відповідних органів.

Виклад основного матеріалу

Аналіз доцільно розпочати з родового поняття «система». Етимологічно термін походить від давньогрецького σύστημα – ціле, складене з частин, з'єднання – і позначає множинність елементів, що перебувають у відносинах і зв'язках один з одним та утворюють певну цілісність, єдність [1, с. 66]. У філософському розумінні, на яке звертає увагу С. В. Шахов, система є обмеженою множинністю елементів у стійких взаємозв'язках, об'єднанням розмаїття в єдине й чітко розчленоване ціле, елементи якого щодо цілого та інших частин посідають відповідні їм місця [12; 1, с. 66]. Визначення цього поняття передбачає врахування його найтіснішого зв'язку з поняттями цілісності, структури, зв'язку, елемента, відносин і підсистеми, а розгляд конкретного об'єкта як системи концентрується насамперед на структурних зв'язках його складових; структура ж у філософському сенсі є системою зв'язків, які забезпечують упорядкованість елементів та їх відносну стійкість [1, с. 66–67].

Категорія «система» є однією з наскрізних і для правової науки, у межах якої вона отримала ґрунтовне опрацювання [8; 9; 10; 11]. Спираючись на систематизацію наукових досліджень з теорії систем, у літературі виокремлюють загальновизнані ознаки (властивості) системи, до яких належать комплексність як сукупність елементів, цілісність, інтегративність, організована впорядкованість, наявність мережі взаємозв'язків між компонентами й підсистемами та цілеспрямованість [13, с. 15–16; 14, с. 169]. Розгорнутіший перелік пропонує С. О. Веснін, який на підставі узагальнення теорії систем виокремлює цілісність (неможливість ототожнення якостей системи із сумою якостей її елементів); упорядкованість (сувору впорядкованість сукупності елементів, кожен з яких є необхідним для існування системи); ієрархічність (взаємопов'язаність елементів, здатних об'єднуватися у підсистеми); структурність (зумовленість поведінки системи не стільки її елементами, скільки її структурою – комплексом зв'язків); взаємодію із зовнішнім середовищем; а також наявність єдиної мети та самовизначеність [1, с. 66–68].

Наведені положення теорії систем є, за влучним висловом С. О. Весніна, певним алгоритмом розгляду системи органів адвокатського самоврядування, оскільки вимагають враховувати не лише її суб'єктний склад (елементи), а й підсистеми, зв'язки, що утворюють структуру, та мету [1, с. 68]. Застосування цього алгоритму дає підстави послідовно перевірити відповідну сукупність органів на відповідність кожній із загальновизнаних ознак системи.

Ознаці цілісності досліджувана сукупність відповідає остільки, оскільки її призначення – забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування – є інтегративною якістю, що не зводиться до суми компетенцій окремо взятих органів: жоден

із них ані самостійно, ані у простій арифметичній сукупності не забезпечує тих завдань, які вирішуються лише узгодженою діяльністю всіх органів. Ознаці упорядкованості сукупність органів відповідає завдяки тому, що їх перелік, порядок утворення та взаємодії суворо визначені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», причому кожен орган є необхідним елементом – вилучення будь-якого з них, наприклад кваліфікаційно-дисциплінарних комісій, унеможливило б реалізацію відповідного завдання самоврядування [15]. Ознака ієрархічності виявляється у дворівневій (регіональний і загальнодержавний рівні) будові сукупності органів, за якої окремі її складові об'єднуються у відносно самостійні підсистеми. Ознака структурності підтверджується тим, що поведінка сукупності органів зумовлюється передусім її структурою – комплексом вертикальних, горизонтальних і зовнішніх зв'язків, – а не ізольованою діяльністю окремого органу. Ознаці взаємодії із зовнішнім середовищем сукупність органів відповідає через постійну взаємодію з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, судовою владою та міжнародними організаціями.

Окремого застереження потребує ознака єдиної мети. С. О. Веснін визначає мету системи у двох значеннях – широкому (забезпечення незалежності адвокатури від органів публічної адміністрації) та вузькому (створення умов для реалізації права адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури) [1, с. 68–69]. Проти такого підходу обґрунтовано заперечує С. В. Вилков, зауважуючи, що мета системи органів самоврядування є похідною від мети системи вищого порядку – системи адвокатури – і має відповідати останній, а тому не може визначатися автономно [2, с. 169–170]. Це зауваження видається слушним: система органів адвокатського самоврядування є, як зазначає С. О. Іваницький, підсистемою системи адвокатури, критеріями включення до якої є наявність спеціальної (адвокатської) правосуб'єктності, підпорядкованість спільній меті та нормативно закріплена спроможність здійснювати функції адвокатури чи істотно сприяти їх реалізації [3, с. 482–483], а отже, мета її органів є службовою щодо мети адвокатури як цілого. Прийняття цієї позиції має не лише теоретичне значення: воно унеможливлює обґрунтування повноважень органів самоврядування посиланням на автономно визначену ними самими мету.

Установивши системний характер досліджуваної сукупності органів, доцільно звернутися до її доктринальних визначень. С. О. Веснін розуміє систему органів адвокатського самоврядування через її структуру – сукупність необхідних і достатніх для досягнення цілей відношень (зв'язків) між компонентами внутрішнього та зовнішнього характеру, що мають горизонтальні й вертикальні рівні та характеризують організованість системи, стійку впорядкованість її елементів і зв'язків [1, с. 20–21]. М. М. Бойко визначає систему адвокатського самоврядування як структурну організацію національних та регіональних органів адвокатського самоврядування, створених адвокатами на основі законодавства з метою самостійного регулювання адвокатської діяльності та її контролю [6, с. 66–67], тоді як Г. В. Медвідчук характеризує самі органи самоврядування як організації саморегулівних професій, діяльність яких спрямована на спільне ведення професійної діяльності адвокатів і управління справами в межах відповідних органів [7]. Наведені визначення не є суперечливими: перше акцентує структурно-зв'язковий вимір системи, друге – її нормативно-цільову основу, третє – професійно-корпоративну природу її елементів. Узагальнюючи, систему органів адвокатського самоврядування можна визначити як утворену на підставі закону підсистему системи адвокатури, що складається з визначених законом органів, які, перебуваючи у стійких вертикальних, горизонтальних і зовнішніх зв'язках, спільно забезпечують реалізацію завдань адвокатського самоврядування.

З'ясування складу системи вимагає розв'язання дискусійного питання про її співвідношення з Національною асоціацією адвокатів України. Закон розмежовує ці явища термінологічно: асоціацію визначено в окремій статті 45 як недержавну некомерційну професійну організацію, що об'єднує всіх адвокатів України та утворюється з ме-

тою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування, тоді як організаційні форми самоврядування врегульовано статтею 46 [15]. У доктрині це питання вирішується неоднаково: Н. М. Бакаянова зауважує, що зі Статуту асоціації не випливає розгляд її як складової системи самоврядування, оскільки Статут ототожнює систему самоврядування із системою його органів [4, с. 299]; С. О. Іваницький пропонує розуміти систему ширше, відносячи до неї не лише органи самоврядування, а й самих адвокатів [3, с. 483]; С. В. Вилков обґрунтовує двопідсистемну модель, за якою система суб'єктів адвокатського самоврядування складається з підсистеми органів самоврядування та підсистеми асоціації з утвореннями, що функціонують при ній [2, с. 179–180].

Наведені підходи не є взаємовиключними, а відображають розмежування двох близьких, проте нетотожних понять – «системи органів адвокатського самоврядування» у вузькому значенні, що охоплює лише передбачені законом органи, та «системи суб'єктів адвокатського самоврядування» у широкому значенні, яке додатково охоплює асоціацію як професійне об'єднання й самих адвокатів. Для дослідження актів визначальним є вузьке поняття, оскільки акти, правова природа яких з'ясовується, ухвалюються саме органами самоврядування; водночас Національна асоціація адвокатів України не може бути винесена за межі аналізу, позаяк вона є тією організаційною оболонкою, у межах якої ці органи утворюються й функціонують. Із цих міркувань у подальшому викладі за основу береться поняття системи органів адвокатського самоврядування, а асоціація розглядається як її організаційна основа.

Окремої уваги потребує вже згадана термінологічна неузгодженість Закону. Стаття 46 у частині першій відносить до організаційних форм адвокатського самоврядування лише конференцію адвокатів регіону, раду адвокатів регіону, Раду адвокатів України та з'їзд адвокатів України, тобто чотири представницькі за характером утворення, тоді як частина друга тієї самої статті встановлює, що самоврядування здійснюється через діяльність ширшого кола органів – окрім названих, також кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійних комісій адвокатів регіонів та Вищої ревізійної комісії адвокатури [15]. Таким чином, кваліфікаційно-дисциплінарні та контрольно-ревізійні органи, не будучи віднесеними законодавцем до «організаційних форм» у розумінні частини першої статті 46, усе ж є органами адвокатського самоврядування в розумінні частини другої. З огляду на це термін «органи адвокатського самоврядування» доцільно вживати в обсязі, окресленому частиною другою статті 46, як такий, що повніше відображає реальний склад системи. Практичне значення цього висновку є безпосереднім: саме кваліфікаційно-дисциплінарні органи ухвалюють рішення, які найвідчутніше зачіпають правове становище особи, і виведення їх за межі поняття органів самоврядування позбавило б відповідні акти належної системної кваліфікації.

Сучасна система органів адвокатського самоврядування у тому вигляді, у якому вона існує нині, є відносно новим правовим явищем. За Законом України «Про адвокатуру» 1992 року [16] єдиної загальнонаціональної системи самоврядних органів не існувало: кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури утворювалися при обласних державних адміністраціях, а централізованого представницького органу, який об'єднував би всіх адвокатів України, створено не було. Цілісну систему органів самоврядування вперше запроваджено Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 року, який утворив дворівневу структуру самоврядних органів на чолі з Національною асоціацією адвокатів України; безпосереднє формування загальнодержавних органів відбулося на установчому з'їзді адвокатів України 17 листопада 2012 року. Саме з цього моменту сукупність органів самоврядування набула проаналізованих вище системних властивостей; водночас вона перебуває ще на порівняно ранньому етапі свого становлення, що не применшує, а навпаки, актуалізує потребу її доктринального осмислення [1, с. 68].

Внутрішня будова системи структурується засадами, закріпленими у статті 43 Закону, – принципами виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів самоврядування, підзвітності та заборони втручання органів самоврядування у професійну діяльність адвоката; при цьому брати участь у роботі органів самоврядування та бути обраними до їх складу можуть лише адвокати України [15]. Ці засади мають системоутворювальне значення: принцип виборності породжує вертикальні зв'язки формування, за яких органи нижчого рівня обирають органи вищого рівня або їхніх делегатів; принцип підзвітності – зворотні зв'язки контролю; а принцип обов'язковості рішень забезпечує єдність і цілісність системи, підпорядковуючи діяльність усіх її елементів спільній меті. Саме через ці засади абстрактні системні властивості набувають конкретного нормативного втілення.

Виходячи з наведеного, складові компоненти системи органів адвокатського самоврядування можна класифікувати за двома основними критеріями. За критерієм територіального рівня функціонування вони поділяються на загальнодержавні – з'їзд адвокатів України, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури та Вища ревізійна комісія адвокатури – і регіональні – конференції адвокатів регіону, ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури та ревізійні комісії адвокатів регіону [2, с. 179–180]. За критерієм функціонального призначення органи самоврядування утворюють три групи: представницько-установчі (з'їзд адвокатів України, конференції адвокатів регіону, Рада адвокатів України, ради адвокатів регіону), кваліфікаційно-дисциплінарні (кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури та Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури) та контрольно-ревізійні (ревізійні комісії адвокатів регіону та Вища ревізійна комісія адвокатури). Обидва критерії доповнюють один одного: перший відображає вертикальну (дворівневу) будову системи, другий – розподіл органів за характером здійснюваної діяльності.

Представницько-установчу вертикаль системи утворюють конференції та з'їзд разом із відповідними радами. На регіональному рівні вищим органом адвокатського самоврядування є конференція адвокатів регіону – Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя, – участь у якій беруть адвокати, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні та відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України; представництво на конференції визначається за встановленою квотою (стаття 47) [15]. У період між конференціями функції самоврядування у регіоні виконує рада адвокатів регіону – колегіальний орган, підконтрольний і підзвітний конференції, голову та членів якого обирає конференція з числа адвокатів із визначеним стажем адвокатської діяльності (стаття 48) [15]. Аналогічно вибудувано загальнодержавний рівень: вищим органом адвокатського самоврядування України є з'їзд адвокатів України, до складу якого входять делегати, обрані конференціями адвокатів регіонів (стаття 54), а в період між з'їздами функції самоврядування виконує Рада адвокатів України (стаття 55) [15]. Отже, представницька вертикаль системи вибудовується «знизу вгору»: конференції регіонів формують як регіональні ради, так і – через делегатів – з'їзд, а з'їзд, своєю чергою, формує Раду адвокатів України, що й забезпечує послідовне відтворення принципу виборності на обох рівнях.

Окрему функціональну ланку системи утворюють кваліфікаційно-дисциплінарні органи. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури діє на регіональному рівні у складі двох палат – кваліфікаційної (не більше дев'яти членів) та дисциплінарної (не більше одинадцяти членів), – структурне відокремлення яких відповідає двом самостійним напрямам її діяльності: визначенню рівня фахової підготовленості осіб, які мають намір стати адвокатами, та дисциплінарному провадженню (стаття 50) [15]. На загальнодержавному рівні Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури як колегіальний орган забезпечує розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій (стат-

тя 52), що утворює вертикальний зв'язок перегляду в межах цієї ланки [15]. Контрольно-ревізійну ланку системи становлять ревізійні комісії адвокатів регіону та Вища ревізійна комісія адвокатури, на які покладено контроль за фінансово-господарською діяльністю відповідних органів (статті 55, 56) [15]. Наведене засвідчує, що система органів адвокатського самоврядування побудована за моделлю представницької демократії з чітким функціональним розподілом між представницько-установчою, кваліфікаційно-дисциплінарною та контрольно-ревізійною ланками.

Національна асоціація адвокатів України, як уже зазначалося, є тією організаційною основою, у межах якої функціонує система органів самоврядування. Її правовий статус ґрунтовно дослідила О. О. Каденко, яка виокремила загальні ознаки правового статусу асоціації, властиві їй як юридичній особі (організаційна єдність, майнова відокремленість, участь у цивільному обороті від власного імені, здатність нести майнову відповідальність та бути позивачем і відповідачем), і специфічні ознаки – мету створення й діяльності, функції, обов'язковість членства та ексклюзивний статус, за яким асоціація є єдиною професійною асоціацією адвокатів в Україні, утвореною відповідно до закону [5, с. 8–9]. Обов'язковість членства має при цьому автоматичний характер: адвокат стає членом асоціації в силу набуття статусу адвоката, без окремого волевиявлення, що відрізняє цю організацію від добровільних громадських об'єднань і безпосередньо пов'язане з публічно-правовою природою самоврядування. Значущість професійних об'єднань адвокатів як суб'єктів самоврядування підкреслюється й на рівні європейських стандартів, зокрема у Рекомендації № R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи про свободу професійної діяльності адвокатів [17].

Сукупність утворень, що функціонують при Національній асоціації адвокатів України, становить, за обґрунтуванням С. В. Вилкова, окрему – забезпечувальну – підсистему, яка не реалізує завдання самоврядування безпосередньо, а створює організаційні, наукові та методичні умови для їх реалізації власне органами самоврядування [2, с. 180]. До таких утворень належать, зокрема, Секретаріат асоціації як постійно діючий виконавчий орган організаційно-забезпечувального характеру, що за допомогою штату працівників забезпечує належне здійснення повноважень асоціації; Науково-консультативна рада як дорадчий орган; а також Вища школа адвокатури, Науково-методичний центр досліджень адвокатури і права та інші утворення, орієнтовані на підвищення професійного рівня адвокатів [5, с. 8–9]. Розмежування двох підсистем – власне органів самоврядування, які реалізують його завдання, та утворень асоціації, які забезпечують і сприяють такій реалізації, – має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки дає змогу чітко відмежувати органи, наділені владними управлінськими повноваженнями, від забезпечувальних утворень, що самоврядного владарювання не здійснюють, а отже, й не ухвалюють актів, здатних породжувати обов'язки для адвокатів.

Цілісність системи органів адвокатського самоврядування забезпечується, як уже показано під час перевірки ознаки структурності, сукупністю зв'язків між її компонентами, які, за спостереженням С. О. Весніна, мають внутрішній і зовнішній характер та горизонтальні й вертикальні рівні [1, с. 20–21]. Вертикальні зв'язки поєднують органи регіонального та загальнодержавного рівнів – зокрема через перегляд Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури рішень регіональних комісій та через обрання делегатів з'їзду конференціями регіонів; горизонтальні поєднують органи одного рівня між собою; зовнішні опосередковують взаємодію системи з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та міжнародними організаціями. Як зауважує С. В. Вилков, органи самоврядування та Національна асоціація адвокатів України з утвореннями при ній поєднуються стійкими системоутворювальними зв'язками й функціонують на засадах взаємовпливу та взаємозалежності, підпорядковуючись єдиній меті, що й свідчить про інтегральність системи [2, с. 179–180]. Саме система цих зв'язків, а не механічна сукупність органів,

надає останній якості цілісного утворення, здатного забезпечувати реалізацію завдань адвокатського самоврядування.

Висновки

Проведений аналіз поняття, складу та внутрішньої будови системи органів адвокатського самоврядування, здійснений із застосуванням наукового інструментарію теорії систем та із залученням доктринальних підходів до розуміння цієї системи й правового статусу Національної асоціації адвокатів України, дає змогу сформулювати такі висновки.

По-перше, застосування наукового інструментарію теорії систем дало змогу довести, що сукупність органів адвокатського самоврядування є системою у власному розумінні слова: вона відповідає всім загальновизнаним ознакам системи – цілісності, упорядкованості, ієрархічності, структурності, взаємодії із зовнішнім середовищем, наявності єдиної мети та самовизначеності. Це робить науково обґрунтованим використання поняття «система органів адвокатського самоврядування» і водночас застерігає від зведення такого аналізу лише до переліку суб'єктного складу без урахування підсистем, зв'язків і мети.

По-друге, система органів адвокатського самоврядування є не автономним утворенням, а підсистемою системи вищого порядку – системи адвокатури, унаслідок чого мета її функціонування є похідною від мети останньої. На цій підставі систему органів адвокатського самоврядування запропоновано розуміти як утворену на підставі закону підсистему системи адвокатури, компоненти якої, перебуваючи у стійких вертикальних, горизонтальних і зовнішніх зв'язках, спільно забезпечують реалізацію завдань самоврядування.

По-третє, слід розмежовувати поняття «система органів адвокатського самоврядування» у вузькому значенні, що охоплює передбачені законом органи, та «система суб'єктів адвокатського самоврядування» у широкому значенні, яке додатково охоплює Національну асоціацію адвокатів України та самих адвокатів. Для цілей дослідження актів за основу взято вузьке поняття, оскільки саме органи самоврядування є суб'єктами ухвалення актів, тоді як асоціація становить організаційну основу їх функціонування.

По-четверте, виявлено термінологічну неузгодженість статті 46 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: частина перша відносить до організаційних форм самоврядування лише чотири представницькі органи, тоді як частина друга здійснює самоврядування через ширше коло органів, додаючи кваліфікаційно-дисциплінарні та контрольно-ревізійні. З огляду на це термін «органи адвокатського самоврядування» доцільно вживати в обсязі частини другої статті 46 як такий, що повніше відображає реальний склад системи.

По-п'яте, складові компоненти системи класифіковано за двома взаємодоповнюваними критеріями – територіального рівня (загальнодержавні та регіональні органи) і функціонального призначення (представницько-установчі, кваліфікаційно-дисциплінарні та контрольно-ревізійні); внутрішня будова системи ґрунтується на засадах виборності й підзвітності та відтворює модель представницької демократії на обох рівнях. Національна асоціація адвокатів України з утвореннями, що функціонують при ній, становить організаційну основу системи, яка забезпечує та сприяє реалізації завдань самоврядування, проте самоврядного владарювання не здійснює.

По-шосте, установлений склад і будова системи органів адвокатського самоврядування є передумовою для дослідження владних управлінських повноважень, якими наділені ці органи і реалізація яких утілюється в їхніх актах. З'ясування підстав виникнення, змісту та видів таких повноважень становить перспективу подальших наукових розвідок.

Література

1. Веснін С. О. Адміністративно-правове регулювання порядку створення та діяльності органів адвокатського самоврядування : дис. … д-ра філософії : 081. Дніпро, 2025. 224 с.

2. Вилков С. В. Адміністративно-правові засади адвокатського самоврядування: теоретичні та праксеологічні аспекти : дис. …

д-ра юрид. наук : 12.00.07. Кропивницький, 2025. 507 с.

3. Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2017. 800 с.

4. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2017. 487 с.

5. Каденко О. О. Правовий статус Національної асоціації адвокатів України : дис. … д-ра філософії : 081. Одеса, 2022. 283 с.

6. Бойко М. М. Теоретико-правові засади нормотворчої та правозастосовної діяльності органів адвокатського самоврядування : дис. … д-ра філософії : 081. Київ, 2025. 232 с.

7. Медвідчук Г. В. Органи адвокатського самоврядування як учасники адміністративно-правових відносин: підстави, форми та особливості участі : дис. … д-ра філософії : 081. Київ, 2020. 244 с.

8. Вступ до теорії правових систем : монографія / за заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ, 2006. 432 с.

9. Мельник Р. С. Система адміністративного права України : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 415 с.

10. Пирожкова Ю. В. Теорія функцій адміністративного права : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 544 с.

11. Юровська В. В. Методи адміністративного права: теоретико-правові та праксеологічні аспекти : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 428 с.

12. Шахов С. В. Норми адміністративного права: теоретико-правові аспекти ефективності : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2021. 439 с.

13. Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу : навч. посібник. Харків : ХНАМГ, 2004. 291 с.

14. Чеховська І. В. Адміністративно-правове забезпечення державної сімейної політики в Україні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2014. 535 с.

15. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17.

16. Про адвокатуру : Закон України від 19 грудня 1992 р. № 2887-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 9. Ст. 62 (втратив чинність на підставі Закону від 5 липня 2012 р. № 5076-VI).

17. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів : ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи 25 жовтня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_133.

Pravoks@gmail.com

THE SYSTEM OF THE BODIES OF ADVOCATES' SELF-GOVERNANCE: CONCEPT, COMPOSITION AND INTERNAL STRUCTURE

The article substantiates that the aggregate of the bodies of advocates' self-governance constitutes a system in the proper sense of the word, and not merely a terminologically convenient designation for the list of the bodies provided for by law. Applying the scholarly apparatus of the theory of systems, the author consistently verifies the correspondence of this aggregate to the generally recognised features of a system – integrity, orderliness, hierarchy, structuredness, interaction with the external environment, the presence of a single aim and self-determination – and demonstrates that the aggregate under study satisfies each of them. At the same time, a caution is expressed against the widespread methodological deficiency whereby the analysis of the system is reduced to a description of its composition, while the subsystems, the links and the aim remain outside consideration.

It is established that the system of the bodies of advocates' self-governance is not an autonomous formation but constitutes a subsystem of a system of a higher order – the system of the Bar – as a consequence of which the aim of its functioning is derivative from the aim of the latter and cannot be determined independently. On this basis the author's own definition of the system of the bodies of advocates' self-governance is proposed. A distinction is drawn between the notion of the "system of the bodies of advocates' self-governance" in the narrow sense, which

covers only the bodies provided for by law, and the "system of the subjects of advocates' self-governance" in the broad sense, which additionally covers the National Bar Association of Ukraine and the advocates themselves; it is shown that for the study of the acts the narrow notion is decisive, whereas the association constitutes the organisational basis for the functioning of the system.

A terminological inconsistency of Article 46 of the Law of Ukraine "On Advocacy and Advocacy Activities" is identified: part one attributes to the organisational forms of self-governance only four representative formations, whereas part two provides that self-governance is exercised through a wider range of bodies, adding the qualification and disciplinary and the auditing ones. It is argued that the term "bodies of advocates' self-governance" should be used in the scope outlined by part two of Article 46. The constituent components of the system are classified according to two mutually complementary criteria – the territorial level and the functional purpose – and it is shown that the distinction between the bodies of self-governance and the supporting formations attached to the association is of practical significance, since it makes it possible to separate the subjects vested with public and managerial powers from those which do not exercise self-governing authority.

Key words: system of the bodies of advocates' self-governance, theory of systems, subsystem of the Bar, National Bar Association of Ukraine, organisational forms of self-governance, qualification and disciplinary commissions, auditing commissions, public and managerial powers, acts of self-governing bodies, the Bar.